

Каталог издају

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ

Уредници Каталога

Милосав Тешић
Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Аутори Каталога

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић
Виктор Савић
Ана Мацановић
Татјана Ружин Ивановић
Александар Милановић
Снежана Петровић
Весна Николић
Рада Стијовић
Владан Јовановић
Наташа Вуловић
Наташа Миланов
Милена Јакић
Ненад Крцић
Валентина Илић
Ђорђе Оташевић
Васа Павковић
Јелена Јанковић
Неђо Јошић
Ана Барбатесковић

Рецензенти Каталога и изложбе

Предраг Пипер
Даринка Гортан Премк

Графички дизајн Каталога

Небојша Боба Васиљевић

Преводиоци на руски језик

Ана Ведјајева / Анна Ведеяева
Александра Матрусова
Јелена Сагалович / Елена Сагалович
Олга Сарајкина / Ольга Сарайкина
Вукосава Ђапа Иветић

Лектори

Валентина Илић
Ненад Крцић
Весна Николић
Бојана Тодић

Порекло илустрација

Библиотека Катедре за српски језик
са јужнословенским језицима Филолошког
факултета УБ
Библиотека Института за српски језик САНУ
Илустрације скениране у Универзитетској
библиотеци „Светозар Марковић” Београд

Изложбу приређује

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

Аутори изложбе

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Дизајн и техничка реализација изложбе

Озарија Марковић Лашић
Небојша Боба Васиљевић

Сарадници на организацији изложбе

Бојана Божић-Хреља
Андреа Раичевић

ИЗЛОЖБА СЕ ПРИРЕЂУЈЕ
ПОВОДОМ XVI МЕЂУНАРОДНОГ
КОНГРЕСА СЛАВИСТА,
КОЈИ СЕ ОДРЖАВА У БЕОГРАДУ
ОД 20. ДО 27. АВГУСТА 2018.

Конгрес организује

Међународни комитет слависта
Бошко Сувајцић, председник Међународног
комитета слависта

Савез славистичких друштава Србије
Рајна Драгићевић, председник Савеза
славистичких друштава Србије

Суорганизатори Конгреса

Филолошки факултет УБ
Љиљана Марковић, декан Филолошког
факултета
Српска академија наука и уметности
Владимир Костић, председник САНУ

Организациони одбор Конгреса

Вељко Брборић, председник
Организационог одбора
Вукосава Ђапа Иветић, секретар
Организационог одбора
Љиљана Марковић
Бошко Сувајцић
Љиљана Бајић
Петар Буњак
Рајна Драгићевић
Александар Милановић
Александра Корда Петровић
Јасмина Митровић Марић

Технички секретари Организационог одбора Конгреса

Наташа Станковић Шошо
Мина Ђурић
Тања Ракић
Катарина Беговић
Бранко Вранеш
Никола Радосављевић
Стефан Милошевић
Лариса Малић
Снежана Кутрички

Реализацију изложбе помогли

Градски секретаријат за културу
града Београда
Министарство просвете,
науке и технолошког развоја
Савез славистичких друштава Србије

ПРЕДГОВОР	9
ПРЕДИСЛОВИЕ	9
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЋ	
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЧ	
Вук Стефановић Караџић, <i>Српски рјечник исцџолокован њемачким и латинским ријечма</i> , Беч, 1818.	21
ВИКТОР САВИЋ	
ВИКТОР САВИЧ	
<i>Рјечник из књижевних сџарина српских</i> . Написао Ђ. Даничић. Дио први (а – к) – Дио трећи (р – љ). У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864.	35
АНА МАЦАНОВИЋ	
АНА МАЦАНОВИЧ	
<i>Рјечник хрватскога или српскога језика</i> Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	51
НЕНАД ИВАНОВИЋ	
НЕНАД ИВАНОВИЧ	
<i>Речник српскохрватској књижевној и народној језика</i> Српске академије наука и уметности	65
НЕНАД ИВАНОВИЋ, НАТАША МИЛАНОВ	
Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској	81
НЕНАД ИВАНОВИЧ, НАТАША МИЛАНОВ	
Лексикографија српског литературног језика – лексикографска програма Матице српској	81
НЕНАД ИВАНОВИЋ	
Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ	97
НЕНАД ИВАНОВИЧ	
Дескриптивне словари савременог српског језика – ауторски приступ	97
ТАТЈАНА РУЖИН ИВАНОВИЋ	
Двојезични речници	113
ТАТЈАНА РУЖИН-ИВАНОВИЧ	
Двујезичне словари	113
АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЋ	
Историјски речници	129
АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЧ	
Историчке словари	129
СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ	
Етимолошки речници	141
СНЕЖАНА ПЕТРОВИЧ	
Етимолошке словари	141
ВЕСНА НИКОЛИЋ	
Деривациони речници	155
ВЕСНА НИКОЛИЧ	
Словообразоватељне словари	155
РАДА СТИЈОВИЋ	
Дијалекатски речници	169
РАДА СТИЈОВИЧ	
Диалектне словари	169
ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ	
Термиолошки речници	189
ВЛАДАН ЈОВАНОВИЧ	
Термиолошке словари	189
НАТАША ВУЛОВИЋ, НАТАША МИЛАНОВ	
Фразеолошки речници	203
НАТАША ВУЛОВИЧ, НАТАША МИЛАНОВ	
Фразеолошке словари	203

МИЛЕНА ЈАКИЋ Фреквенцијски речници	217
МИЛЕНА ЈАКИЧ Частотные словари	217
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ Асоцијативни речници	233
РАЈНА ДРАГИЧЕВИЧ Ассоциативные словари	233
НЕНАД КРЦИЋ Синонимски речници	245
НЕНАД КРЦИЧ Словари синонимов	245
ВАЛЕНТИНА ИЛИЋ Правописни и граматички речници	259
ВАЛЕНТИНА ИЛИЧ Орфографические и грамматические словари	259
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ Речници страних речи	275
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЧ Словари иностранных слов	275
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ Речници нових речи	293
ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЧ Словари неологизмов	293
ВАСА ПАВКОВИЋ Речници језика писаца	305
ВАСА ПАВКОВИЧ Словари языка писателей	305
ЈЕЛЕНА ЈАНКОВИЋ Митолошки и фолклорни речници	315
ЕЛЕНА ЈАНКОВИЧ Мифологические и фольклорные словари	315
НЕЂО ЈОШИЋ Ономастички речници	329
НЕЂО ЈОШИЧ Ономастические словари	329
НЕНАД КРЦИЋ Тематски речници	341
НЕНАД КРЦИЧ Тематические словари	341
ВЕСНА НИКОЛИЋ Речници жаргона и табуизиране лексике	355
ВЕСНА НИКОЛИЧ Словари жаргонной и табуированной лексики	355
АНА БАРБАТЕСКОВИЋ Електронски речници	369
АНА БАРБАТЕСКОВИЧ Электронные словари	369
СПИСАК РЕЧНИКА И ПУБЛИКАЦИЈА СА ЛЕКСИКОГРАФСКОМ ГРАЂОМ	387
СПИСОК СЛОВАРЕЈ И ПУБЛИКАЦИЈ С ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛОМ	387

Почев од друге половине XX века, у Матици српској изводи се дуготрајан и сложен лексикографски програм, од великог значаја за српски језик и културу. Тај програм има за резултат два речника: *Речник српскохрватскога књижевног језика* (скраћено: РМС, 1967–1976, у шест томова обрађује преко 150.000 лексема са примерима употребе) и *Речник српскога језика* (скраћено: РСЈ, 1. издање 2007, у једном тому обрађује преко 75.000 лексема). Тренутно је у фази припреме *Вишејомни речник српског књижевног језика*.

Речници књижевног језика: концепцијски оквир. Према А. Белићу, књижевни језик представља идиом који, у социолингвистичком смислу, настаје у процесу културног мишљења. Културно мишљење укључује мишљење једног народа у домену цивилизацијских појмова, као и вербализацију тих појмова у оквиру кодова савременог језика и културе. Према томе, речници српског књижевног језика, у концепцији, садрже и обрађују лексику (речи, обрте, значења) која чини основу језичког израза српског народа у различитим сферама његове културе (књижевности, науке и др.). По томе се они разликују од тезаурусног речника, који обрађује целокупну лексику српског језика, и књижевну и народну.

Начинају со второй половине XX века, в Матице сербской реализуется долгосрочная и сложная лексикографическая программа, имеющая огромное значение для сербского языка и культуры. Результатом этой программы стали два словаря: *Речник српскохрватскога књижевног језика* (сокращенно: РМС, 1967–1976, в шести томах, объемом свыше 150 000 лексем, с примерами употребления) и *Речник српскога језика* (сокращенно: РСЈ, 1 издание 2007, в одном томе, объемом свыше 75 000 лексем). В настоящее время в фазе подготовки находится словарь *Вишејомни речник српског књижевног језика*.

Словари литературного языка: концептуальные рамки. По А. Беличу, литературный язык представляет собой идиом, который в социолингвистическом смысле возникает в процессе культурного мышления. Культурное мышление включает мышление одного народа в сфере цивилизационных понятий, а также вербализацию этих понятий в рамках кодов современного языка и культуры. В соответствии с этим словари сербского литературного языка концептуально содержат и анализируют лексику (слова, обороты, значения), составляющую основу языкового выражения сербского народа в различных сферах его культуры (литературе, науке и пр.). По этому признаку они отличаются от

1. *Историјати*. Као што су планирање и израда тезаурусног речника српског језика везани за Српску академију наука, тако су планирање и израда речника српског књижевног језика везани за Матицу српску као најстарију културну, књижевну и научну институцију у Срба. У анализама ове институције, као и у свескама њеног гласила, *Лейојиса Матице српске*, можемо пратити развој тог питања у XIX и XX веку.

Лексикографски рад у Матици српској у XIX и почетком XX века. На прву лексикографску критику у *Лейојису* наилазимо већ 1866. године, у тексту Ј. Бошковића о речнику који је Ј. Београдец 1864. год. поднео Матици на оцену. У оцени Београчевог речника Ј. Бошковић је посредно истакао тражене одлике речника књижевног језика: бележење књижевних речи насталих по законима српског језика, техничких речи, регистравање (и)јекавизама, бележење ономастике; затим доследну морфолошку обраду речи, поштовање законитости творбе, бележење акценатских промена и др. Лексикографски рад у Матици српској у другој половини XIX века тиче се прикупљања и обраде народне терминологије и њене стандардизације (др М. Ј. Батут, 1886–7); изградње номенклатура (М. Медић, 1884–1896, прилози народној терминологији биља, животиња, риба и рибарства, народних игара и др.); као и прикупљања народних речи у циљу стварања општег речника српског књижевног језика (збирке народних речи Ј. Ј. Змаја, Л. Богдановића, С. М. Бајића, Д. Прерадовића). Крајем XIX и почетком XX века у Матици се срећу и прве програмске замисли о лексикографској обради српског књижевног језика. Јављају се код Р. Врховца, који се у *Лейојису* у периоду од 1890. до 1933. више пута осврнуо на ова питања. Карактеристи-

тезаурусног словаря, обрађујућег весь объем лексики сербского языка, и литературную, и народную.

1. *Исторический обзор*. Точно так же, как планирование и составление тезаурусного словаря сербского языка связаны с Сербской академией наук, так планирование и составление словаря сербского литературного языка связаны с Матицей сербской, старейшим культурным, литературным и научным институтом сербов. В анналах этого института, как и в томах ее печатного органа, *Летописа Матицы сербской*, можно проследить развитие этого вопроса в XIX и XX веке.

Лексикографическая работа в Матице сербской в XIX и начале XX века. Первую лексикографическую критику в *Летописе* мы встречаем уже в 1866 году, в тексте Й. Бошковича о словаре, переданном Й. Београдцем в 1864 году Матице на оценку. В оценке словаря Београдца Й. Бошкович опосредованно выделил требуемые отличительные черты словаря литературного языка: запись литературных слов, возникших по законам сербского языка, технических терминов, регистрация (и)екавизмов, запись ономастики, далее, последовательный морфологический анализ слов, соблюдение законов словообразования, регистрация акцентных изменений и т.д. Лексикографическая работа в Матице сербской во второй половине XIX века относится к сбору и анализу народной терминологии и ее стандартизации (др М. Ј. Батут, 1886–7), разработке номенклатуры (М. Медић, 1884–1896, приложения по народной терминологии растений, животных, рыб и рыболовства, народных игр и пр.), а также собиранию народных разговорных слов в целях создания всеобщего словаря сербского литературного языка (сборники народных слов Й. Й. Змая, Л. Богдановича, С. М. Баича, Д. Прерадовича). В конце XIX и начале XX века

чан је његов текст *О нашем књижевном језику* из 1933. године, у коме се изражава мисао о речнику који би требало да да пресек развоја савременог српског књижевног језика. Тај пресек би, према овом аутору, у речнику био видљив кроз међусобни однос народних, стручних, позајмљених, скованих и др. речи, што би чинило основ оријентације корисника у питањима стила, терминологије, односа између лексичких варијаната једног појма и др.

Анкета о питањима српскохрватској језика (1953–1954), Новосадски договор (1954) и израда Речника српскохрватскога књижевног језика. Све изложено сведочи о томе да је у Матици српској посвећивана знатна пажња питању књижевног језика, и то углавном са становишта његове речничке обраде. Стога не чуди што је у овој институцији половином XX века одржана анкета о питањима српскохрватског језика и правописа, и што је један од главних резултата те анкете био израда речника савременог књижевног језика.

Анкету је отворио А. Белић, који је у уводном тексту у *Летопису* МС (372, св. 4) нагласио потребу за договором о правописном и лексичко-стилском уједначавању варијаната вуковског књижевног језика, ради његовог даљег развоја. Позвани су истакнути представници језичког колектива (лингвисти, књижевници, културни радници и др.) да о овим питањима дају свој суд. У *Летопису* МС за 1953. и 1954. објављени су одговори 40 учесника у анкети. Одговори су се природно груписали око неколико тематских целина (питање јединства језика, име језика, писмо, наречје и др.).

Међу овим целинама, израда речника књижевног језика заузела је важно место. Поменуто питање је покренуо П. Скок, који је

у Матици појављују се и прве програмне замисли о лексикографском анализи српског литературног језика. Они појављују се у Р. Врховаца, који у периоду с 1890 по 1933 године много раз у журналу *Летопис* враћа се к овим питањима. Карактерним је његов текст *О нашем књижевном језику* од 1933 године, у којем износи мисао о речнику, који би показао пут развоја савременог српског литературног језика. Такав пут, по мишљењу аутора, у речнику би се показао кроз односе међу народним, стручним, позајмљеним, скованим и др. речима, што би чинило основу оријентације корисника у питањима стила, терминологије, односа између лексичких варијаната једног појма и др.

Анкета о српскохрватском језику (1953–1954), Новосадског договора (1954) и израда Речника српскохрватског књижевног језика. Све изложено сведочи о томе да је у Матици српској посвећивана знатна пажња питању књижевног језика, и то углавном са становишта његове речничке обраде. Стога не чуди што је у овој институцији половином XX века одржана анкета о питањима српскохрватског језика и правописа, и што је један од главних резултата те анкете био израда речника савременог књижевног језика.

Анкету је отворио А. Белић, који је у уводном тексту у *Летопису* МС (372, св. 4) нагласио потребу за договором о правописном и лексичко-стилском уједначавању варијаната вуковског књижевног језика, ради његовог даљег развоја. Позвани су истакнути представници језичког колектива (лингвисти, књижевници, културни радници и др.) да о овим питањима дају свој суд. У *Летопису* МС за 1953. и 1954. објављени су одговори 40 учесника у анкети. Одговори су се природно груписали око неколико тематских целина (питање јединства језика, име језика, писмо, наречје и др.).

као централни проблем лексичке стандардизације савременог књижевног језика истакао образовање јединствене (српскохрватске) књижевне терминологије за различите области струке. Предлог П. Скока допунио је А. Белић, формулишући концепцију *информативної* (дескриптивно-нормативног) речника, који ће давати свестрана тумачења књижевних речи без наметања (стилских, прагматичких) правила њихове употребе. Белићев предлог подржали су и други учесници дискусије одржане поводом анкете Матице српске (крајем 1954. године), па је захтев за израду таквог речника уврштен у закључке Новосадског договора (т. 5).

Израда *Речника српскохрватскога књижевног језика* трајала је од 1967. до 1976. године. У састављању овог речника испрва су учествовале редакције Матице српске и Матице хрватске, које су независно ексцерпирале грађу. Речник је најпре издаван у две (међусобно испоређене) варијанте: екавској (ћирилицом, азбучним редом, екавске дефиниције, стилизације значења прилагођене језичком осећању српског читаоца) и ијекавској (латиницом, абecedним редом, ијекавске дефиниције), да би након два тома наставило да излази само екавско издање у редакцији Матице српске.

Након завршетка израде РМС (1975) у Матици српској је размотрено састављање сажетијег („приручног”, „малог”) описног речника (у 1–2 тома, до четвртине обима текста РМС). Израда једнотомног *Речника српскога језика* трајала је до 2007. год., када је изашло његово прво издање. У изради РМС и РСЈ учествовали су најпознатији српски лексикографи и лингвисти.

2. *Грађа*. У складу са концепцијом књижевног језика као језика развијене културе, за исписивање грађе РМС узето је око 700

туроведа, културне работници и др.), што би высказать свое мнение по этим вопросам. В журнале *Летопис Матицы сербской* за 1953 и 1954 год опубликованы ответы 40 участников анкеты. Ответы естественным образом сгруппировались вокруг нескольких тематических единств (вопрос единства языка, название языка, письмо, речь и т.д.).

Среди этих тем важное место заняла разработка словаря литературного языка. Этот вопрос поднял П. Скок, который в качестве центральной проблемы лексической стандартизации современного литературного языка выделил формирование единой (српскохорватской) литературной терминологии для различных областей данной дисциплины. Предложение П. Скока дополнил А. Белич, сформулировав концепцию *информационного* (дескриптивно-нормативного) словаря, который сможет дать всесторонние толкования литературных слов без навязывания (стилистических, прагматических) правил их употребления. Предложение Белича поддержали и другие участники дискуссии, состоявшейся в связи с анкетой Матицы сербской (в конце 1954 года), в результате запрос на составление такого словаря был включен в решения Новосадского соглашения (п. 5).

Разработка словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* продолжалась с 1967 по 1976 год. В составлении этого словаря первоначально участвовали редакции Матицы сербской и Матицы хорватской, которые самостоятельно отбирали материал. Словарь сначала издавался в двух (сопоставимых между собой) вариантах: экавском (на кириллице, в кириллическом алфавитном порядке, с экавскими определениями, стилизацией значений, адаптированных к чувству языка сербского читателя) и иекавском (на латинице, в латинском алфавитном порядке, с иекавскими опре-

извора: књижевних и научних дела, превода, уџбеника, часописа, годишта дневних и недељних листова. Доња граница овако прикупљене грађе је средина XIX века (драме *Горски вијенац* и *Шћейан мали* П. П. Његоша, речник и списи В. С. Караџића и др.). Уочљиво је настојање да већина извора за РМС буде из XX века. Екскерпирани су аутори који дефинишу културни идентитет народа, било да култивишу савремени књижевни језик екавског и (и)јекавског наречја (И. Андрић, М. Црњански, Б. Ђопић, Б. Станковић) или унапређују његове изражајне могућности тиме што уносе знатније лексичке или стилске иновације у језички израз (В. П. Дис, В. Петровић, Т. Ујевић, О. Давичо).

Као основа грађе за израду РСЈ послужио је, у највећој мери, текст РМС, који је осавремењен и допуњен новим речима и значењима.

У фонд оба речника узете су речи које успешно егзистирају у стандардном језику, дакле оне које је Уредништво оценило као такве. Поред књижевних речи у фонд су, у ограниченом обиму, уврштени и термини, стране речи, неологизми, хапакси, експресиви и др.

3. *Речнички чланак*. Речници српског књижевног језика, РМС и РСЈ, у методолошком смислу, израђени су поступцима који одликују Београдску лексикографску школу. Одредница се наводи у основном облику (у номинативу једине код именских речи – именица, заменица, придева и бројева, у инфинитиву код глагола итд.). Хомоними се означавају бројем у експоненту (нпр. **г^ра^д**¹ м *џврђава*, *уџврђење*, *зак* у облику *џврђаве*; **г^ра^д**² м лат. *сџейен*, *сџујањ*).

Грамматичким квалификаторима се указује на врсту речи или грамматичку кате-

деленијима), но после првих двух томов продолжило выходити только экавское издание в редакции Матицы сербской.

После завершения словаря *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика* (1975) Матицей сербской был рассмотрен вопрос составления сокращенного („справочного“, „малого“) дескриптивного словаря (в 1–2 томах, до четверти объема текста словаря *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика*). Разработка однотомного словаря *Речник срџскоја језика* продолжалась до 2007 года, когда вышло его первое издание. В разработке словаря *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика* и словаря *Речника срџскоја језика* принимали участие известнейшие сербские лексикографы и лингвисты.

2. *Материал*. В соответствии с концепцией литературного языка как языка развитой культуры для сбора материала для словаря *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика* было отобрано около 700 источников: художественных и научных произведений, переводов, учебников, журналов, годовых подборок ежедневных и еженедельных газет. Нижняя граница отобранного таким образом материала – середина XIX века (драмы *Горски вијенац* и *Шћейан мали* П. П. Његоша, словарь и сочинения В. С. Караџича и др.). Заметно стремление к тому, чтобы большинство источников для словаря *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика* было из XX века или в каком-либо современном издании. Были отобраны авторы, определяющие культурную идентификацию народа или культивирующие современный литературный язык экавского и (и)јекавского говора (И. Андрич, М. Црњанский, Б. Чопич, Б. Станкович), или развивающие его выразительные возможности тем, что приносят значительные лексические или стилистические инновации в языковое выражение (В. П. Дис, В. Петровић, Т. Уевич, О. Давичо).

горију којој лексема припада (нпр. мн.(о-жина), безл.(ично), узв.(ик) итд.). Осим граматичких, уз многе одреднице стоје и друге квалификације: нпр. о пореклу речи из страних језика (**инкасант** м итал. *онај који убире новац; блајајник; мистер* м енгл. *іосіодин*), припадности одређеној сфери употребе (**мишар** м зоол. *йїица ірабљивица из йор. соколова која се храни йольским мишевима; лукс* м физ. *јединица за мерење осветљења; занимација* ж разг. *шала и забава*), речима субјективне оцене (**аламуња** ж и м погрд. *брзойлей, несмоїрен, нейромишлен човек*) итд. Речник садржи и речи које се сматрају дијалекатским односно покрајинским, у случају ако су општепознате и ако се формално и акценатски уклапају у стандардни језик (нпр. **йзврџањ** покр. *врелце, мали извор; јадрџџањ* дијал. *в. једрењак*). Своје место у речницима књижевног језика нашле су и архаичне и застареле речи, које су у грађи заступљене због своје стилске употребе у књижевности (нпр. **Јевропа** ж заст. *в. Европа; лето* с 2. арх. *іодина*).

Уз општепознате основне речи страног порекла давани су квалификатори који означавају језик из ког су позајмљене, док уз изведенице којима је у основи лексема страног порекла етимологија није навођена (нпр. уз именицу **пошта 1. а. усїанова** која се бави *йреносом разноврсних йошиљака (йисама, новина, мањих йакџа, новца и сл.) йрема уїврђеној йарифи* даје се квалификација нем.(ачки), а уз деривате **поштар, поштански, поштарина** ознака порекла изостаје).

Основне, творбено немотивисане речи се у РМС и РСЈ по правилу дефинишу описно (**књига** ж 1. *дело књижевно или научно; више заједно йовезаних или укоричених йїшамїаних*

Основой материала для словаря *Речник срїскоїа језика* в максимальной мере послужил текст словаря *Речник срїскохрвайскоїа књижевної језика*, осовремененный и дополненный новой лексикой и значениями.

В фонд обоих словарей включены слова, которые успешно существуют в стандартном языке, то есть те, которые Редакция оценила как таковые. Помимо литературной лексики в фонд в ограниченном объеме вошли также термины, заимствования, неологизмы, гапаксы, экспрессивная лексика и т.д.

3. *Словарная статья.* Словари сербского литературного языка, *Речник срїскохрвайскоїа књижевної језика* и *Речник срїскоїа језика*, в методологическом смысле составлены по методике, отличающей Белградскую лексикографическую школу. Заглавное слово указывается в основной форме (в именительном падеже единственного числа для имен – существительных, местоимений, прилагательных и числительных, в инфинитиве для глаголов и т.д.). Омонимы обозначаются номером в экспоненте (например, **грџа**¹ м *йврђава, уїврђџе, замак у облику йврђаве; грџа² м лат. *сїепен, сїупањ*).*

Грамматические классификаторы указывают на тип слова или грамматическую категорию, к которой принадлежит лексема (например, мн.(ожина), безл.(ично), узв.(ик) и т.д.). Помимо грамматических, у многих заглавных слов стоят и другие классификаторы: например, происхождение слова из иностранного языка (**инкасант** м итал. *онај који убире новац; блајајник; мистер* м енгл. *іосіодин*), принадлежность к определенной сфере употребления (**мишар** м зоол. *йїица ірабљивица из йор. соколова која се храни йольским мишевима; лукс* м физ. *јединица за мерење осветљења; занимација* ж разг. *шала и забава*), слова субъективной оценки (**аламуња** ж и м погрд. *брзойлей, несмоїрен, нейромишлен човек*) и т.д. Словарь

лстїова с каквим їексїом), а изведенице се у дефиницији наслањају на мотивну реч (**књи́жара** ж *їродавница књи́а*). У речницима књижевног језика запажа се и доследна подела дефиниције на дефиницију основних речи и дефиницију граматичких изведеница. Граматичке изведенице у овим речницима такође се по правилу упућују на основну реч (нпр. **посрбљавати (се)** [...] *несвр. и уч. їрема їосрбїиїи (се)*; **прекрити се** *їовр. їрема їрекриїиїи (1)*); само изузетно се дефинишу ако у књижевном језику развијају засебна, лексичка значења (нпр. **поткован** [...] **1.** *їриї. їрид. од їоїїковатиїи (се)*; **2.** *фиг. коїи је вешиї, їемељиї у чему, снабдевен знањем*). Следећи ову поделу, код глагола коїи чине видски пар значења су давана код свршених глагола, а несвршени су у дефиницији најчешће упућени на свршене. У РСЈ, као речнику мањег обима, изостављане су и глаголске именице од несвршених глагола типа **довођење** (од **доводити**), **куцање** (од **куцати**) итд. Изузетак су били случајеви кад су код такве именице потврђена посебна, лексикализована значења или домени употребе (нпр. **гађање**, **мишљење** и др.), као и именице нерегуларне творбе (нпр. **лебдење**).

У РМС и РСЈ се по правилу користе дефиниције са сведенијим инвентаром средстава семантичког описа него у тезаурусном речнику. Тако су нпр. у РМС код секундарних значења речи уместо описне дефиниције давани и синоними ужег, одређенијег значења (нпр. **отанчати** свр. [...] **3. а.** *исїїрошиїиїи се, осиромашиїиїи*). При дефинисању полисемичних лексема полазило се од значења која су доминантна у стандардном језику. Тако је, нпр., као примарно значење именице **извод** дато лексикализовано предметно значење *извадак из какве књиїе или їисменої сасїїава; сажеїиа верзиїа*

такоже садржит лексику, којора се сматра диалектној или областној, в случае, есл она общеизвестна и формално и акцентуационо соотвстует нормам стандартног језика (наприме, **їзврѓањ** покр. *врелце, мали извор*; **їадрєњак** дијал. в. *їедрєњак*). Свое место в словарях литературног језика нашли и архаизми, и устаревшиє слова, представлєннє в материале из-за своєго стилистическог употреблєннє в литературе (наприме, **їевропа** ж заст. в. *ївроїа*; **лето** с **2.** арх. *їодина*).

К общеизвестным основным словам иностранного происхождения даются классификаторы, обозначающие язык, из которого они заимствованы, тогда как для производных слов, основой которых является лексема иностранного происхождения, этимология не указывается (например, к существительному **пошта 1. а.** *усїїанова коїа се бави їреносом разноврсних їошиїьака (їисама, новина, мањих їакєїиа, новца и сл.) їрема уїїврђєної їиарифи* дается классификатор нем.(ачки), а у дериватов **поштар**, **поштански**, **поштарина** обозначение происхождения отсутствует).

Непроизводные, словообразовательно немотивированные слова в словаре *Речник срїїскохрвайскоїа књижевної језика* и словаре *Речник срїїскоїа језика*, как правило, определяют описательно (**књи́га** ж **1.** *дело књижевно или научно; више заједно їовезаних или укоричєних иїїамїаних лстїова с каквим їексїом*), а производные в определении опираются на производящее слово (**књи́жара** ж *їродавница књи́а*). В словарях литературного языка отмечается также последовательное разделение определения на определение основных слов и определение грамматических производных. Грамматические дериваты в этих словарях так же, как правило, опираются на производящее слово (например, **посрбљавати (се)** ... *несвр. и уч. їрема їосрбїиїи (се)*; **прекрити се** *їовр. їре-*

некој *ѿексѿа*: ~ из књиѿе рођених, док се глаголско значење *извођење* ни не констатује (за разлику од нпр. стања у РСАНУ, где је глаголско значење примарно). У РСЈ, као нормативном речнику мањег обима, већина лексема потврђена је свега једним значењем, оним које је у савременом језику најубичајеније (нпр. *младѿна дани младоѿ Месеца*, *млади Месец*; **обалити** *обориѿи*, *срушиѿи* итд.). Са друге стране, за неке полисемичне лексеми у РСЈ се даје више значења него нпр. у тезаурусном РСАНУ (нпр. такве су лексеми *вући* (*се*), *даѿи* (*се*)).

Речници српског књижевног језика дају допринос и српској фразеологији, будући да се у њима бележе и фразеологизми, са дефиницијом која се обично даје уз реч која је носилац значења (нпр. фразеологизам **довести у шкрипац** (кога) *сѿавиѿи коѿа у врло незгодан, оѿасан ѿоложај* дат је уз глагол **довести**). Фразеологизми уз глаголе у неповратној и у повратној форми давани су се посебно, тј. непосредно иза облика глагола који чини његов саставни део (нпр. фразеологизам **прави се Тоша влада се као да ѿа се нешѿо не ѿиче** наведен је након значења рефлексивне форме глагола **правити**).

4. *Закључне најомене*. Израда *Речника српскохрватскоѿа књижевноѿ језика*, израда *Речника српскоѿа језика*, као и припрема *Вишеѿомноѿ речника српскоѿ језика* представљају делове лексикографског програма истраживања и описа савременог српског књижевног/стандардног језика, који се у Матици српској планира од друге половине и краја XIX, а реализује од половине XX века. Основу овог програма чини свестрана речничка обрада књижевног језика у циљу његове стандардизације, као и описа његових изражајних средстава.

ма ѿрекриѿи (1)), и тољко в виде исключения они имеют определение, если в литературном языке развиваются отдельные лексические значения (например, **поткован** ... 1. *ѿрѿ. ѿрид. од ѿѿѿковати* (*се*); 2. *фиг. који је вешиѿ, ѿемељѿи у чему, снабдевен знањем*). Следуя этому порядку деления, для глаголов, составляющих видовую пару, значения указаны для глаголов совершенного вида, а для глаголов несовершенного вида в определении чаще всего дается отсылка к глаголу совершенного вида. Из словаря *Речник српскоѿа језика*, как словаря меньшего объема, исключены отглагольные существительные, образованные от глаголов несовершенного вида типа **довођење** (от **доводити**), **куцање** (от **куцати**) и т.д. Исключение составляют случаи, когда для такого существительного подтверждено отдельное, лексикализованное значение или область употребления (например, **гађање**, **мишљење** и др.), а также существительные нерегулярного словообразования (например, **лебдење**).

В словарях *Речник српскохрватскоѿа књижевноѿ језика* и *Речник српскоѿа језика*, как правило, используются определения с более узким набором средств семантического описания, чем в тезаурусном словаре. Так, например, в словаре *Речник српскоѿа језика* для вторичных значений слова вместо описательного определения даются синонимы с более узким, определенным значением (например, **отанчати** свр. ... 3. а. *исѿѿрошиѿи се, осиромашѿи*). При определении полисемичных лексем исходили из значений, доминантных в стандартном языке. Так, например, в качестве первичного значения существительного **извод** дано лексикализованное предметное значение *извадак из какве књиѿе или ѿисменоѿ сасѿава*; *сажеѿа верзија некоѿ ѿексѿа*: ~ из књиѿе рођених, тогда как глагольное значение *извођење* даже не упоминается (например, в отличие от ситуации – порядок слов в Словаре Сербской академии наук и искусств, в котором

МАТИЦА СРПСКА

РЕЧНИК
СРПСКОХРВАТСКОГА
КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

КЊИГА ШЕСТА

С—Ш
(стотина)

Нови Сад
1976

у свима погодама и непогодама. *Бал.* Да ли ће од учења бити успеха или не, то зависи ... још и од погода за време учења. *Тод.*

погодак, -отка м (мн. погоди, ген. погоди́ка) 1. *ударац у циљ, мету.* — Правилно напуцања пушка — погодак у центар. *Стр. фиг.* То његово писмо ... опрезно, а ипак јасно ... са прецизним погоцима право у оно наивно срце. *ЛМС 1960. 2. добитак на лутрији, згодитак.* — Добије на лутрији погодак од десет тисућа. *Нед.*

Изр. пун ~ погодак гранатом, бомбом којим се циљ непосредно руши, уништава.

погодан, -дна, -дно који одговара чему, такав какав треба, прикладан, подесан, згодан. — Терен [је био] ... веома погодан за дизање устанка. *Чол.* Отопине су најпогодније за извођење кемијских реакција. *Кем.*

погодба ж 1. *погађање, цеткање.* — Врже-боље ступи у погодбу, да му не би тако лепа прилика пропала. *Дом. 2. пристанак (писмен или усмен), сагласност о резултату преговора, о међусобним обавезама.* — Погодба [за поправак] беше углављена за шест дуката. *Вес.* Склапали [су сељаци] погодбе и преузимали тешке обвезе. *Кос. 3. прилика, околност.* — У Задру ... се само у двије цркве и под особитим погодбама смије обављати словенска служба. *Водн.* Велики је човек увек био искрен, и ... то је прва погодба да буде велики. *Кнеж. Б. 4. снажљивост, међусобна љубав.* — У дворе је [снаха] срећу донијела ... а у срцу мира и погодбе. *Вук.*

погодбен, -а, -о који се односи на погодбу (2). — Утврдио сам да постоји дужност и за другу погодбену страну. *Мј. 1936.*

Изр. погодбени начин грам. *сложен лични глаголски облик за исказивање погодбе под којом се радња главне реченице може или не може извршити; могући начин, потенцијал;* ~ реченица грам. *реченица којом се изриче услов под којим се врши или настаје оно што се износи у главној реченици.*

погодити, погодим (трп. прид. погођен) сврш. 1. а. *одредити, схватити нешто, домислити се чему према каквим знаковима, обележити; открити нешто досетивши се; одгонетнути.* — По риђој бради ... Петар погоди да је то он [Мирон]. *Моск.* Душан је одмах схватио да је она погодила његове мисли. *Бег.* Желио [би] да извјесне ствари не мора да изговори, него да их фратар погоди или наслути. *Андр. И. б. дати прави одговор на срећу, насумце.* — Ја [Јели] ... с леђа запушио очи рукама, па ... није могла да погоди ко је. *Ад. в. унапред одредити, предвидети.* — Столетни календар није погодио вријеме. *Пав. 2. тачно одредити, приказати кога, што (интуицијом,*

инстинктом, или као резултат нарочитих испитивања, студија). — Игњатовић је погодио менталитет ситног трговца тривијално ограниченог духа. *Глиг.* Ријетко је гдје још код нас тако једноставно и карактеристично погођен наш пејсаж. *Баб. 3.* (на што, у што) разг. *упасти неочекивано у што, наћи неочекивано на што:* ~ у јаму. — Није дошла у прави час јер је погодила баш на љуту свађу. *Бен. 4. наћи, пронаћи (као резултат тражења, сналажења).* — Равница је, не можемо да погодимо пут. *Нен. Љ.* Дођите к мени кроз врата у Тушканцу. Хоћете ли погодити? *Киш. 5. а. ударити у циљ, мету при стрелану, гађању, бацању чега и сл.* — Ако ли га кољем не погодиш, удри њега сабљом аламанком. *НП Вук.* Паде смртно погођен метком у шију. *Донч. б. фиг. снаћи, задесити; оштетити, окрјити.* — Знам ... за несрећу која је погодила вашу породицу. *Грол.* Ова ... тврдња ... озбиљно је погодила мој лични углед. *Фелд. 6. учинити погодбу, углавити, утврдити цену.* — Приспију на пазар и погоде месо у три перпере. *Љуб.* Цењао се дуго, те најзад погоди шарана за девет гроша. *Дом. 7. узети кога за плату да (из)врши какав посао, најмити.* — Петар ... погоди мајсторе да Радину кућу оправе. *Вес.* Мајка је отишла с оргуљашевима јер хоће да погоде слуге. *Бен.*

Изр. ~ кога у слабу страну *напасти кога тамо где је најслабији;* ~ коме (праву, у праву) *жицу учинити некоме оно што скривено нарочито жели;* ~ у живац, у жилицу, у срце *изазвати снажан утисак, дирнути у најосетљивије место;* ~ затвор доћи у затвор, бити осуђен на затвор; ~ згодитак добити згодитак (на лутрији). — Скромни загребачки трговац ... погоди први згодитак велике лутрије. *Шен.*

~ се 1. *сложити се, споразумети се у чему после каквих преговора, договорити се о цени.* — Дође Марко ... погоди се и ступи одмах у службу. *Игњ.* Кад се погодиш, напиши ми два редића. *Л-К. 2. ступити на посао, у службу за плату, најмити се.* — Остане у вароши да се погоди код кога ... а после се погоди код неког трговчиња у радњу. *Срем. 3. (безл.) испунити се, остварити се (о сну).* — Хајде и ову беспослицу, сан, да вам кажем, али се мени готово погодило. *Нен. М.*

погодица ж дем. од погода. — Ти си ... растезао своје кости од погодице и добре вољице. *Шен.*

погодишњѐ и **погодишње** прил. в. *полугодишње. Р-К Реч.*

погодишњѝ, -ѝ, -ѝ в. *полугодишњи. Р-К Реч.*

МАТИЦА СРПСКА

РЕЧНИК
СРПСКОГА
ЈЕЗИКА

НОВИ САД
2007

